

**CENTRUM SZKOLENIA
STRAŻY GRANICZNEJ**

1

PROBLEMY OCHRONY GRANIC

SZKOLENIOWO - PEDAGOGICZNY

BIULETYN

Kętrzyn

1994

SPIS TREŚCI

Od redakcji	5
Straż Graniczna w 1992 r.	7
mjr SG dr Lech GROCHOWSKI	
Zwalczanie przestępczości przemytniczej w okresie II Rzeczypospolitej	13
ppłk SG dypl. Tadeusz EKSTOWICZ	
Wybrane problemy rozpoznania granicznego	32
kpt. SG Mirosław JANICKI	
O służbie granicznej słów kilka	38
ppor. SG mgr Andrzej TKACZ	
Straż Graniczna a prawa człowieka	42
kpt. SG Janusz ROMANIAK	
Kalendarium Straży Granicznej i Centrum Szkolenia Straży Granicznej	46

OD REDAKCJI

Oddajemy Czytelnikom pierwszy numer biuletynu "Problemy Ochrony Granic". Życzymy wszystkim, aby stał się on forum wymiany doświadczeń i myśli, które nurtują środowisko funkcjonariuszy Straży Granicznej.

Biuletyn z założenia jest pismem popularnonaukowym, pragniemy na jego łamach prezentować rozmaite aspekty służby granicznej przydatne do szkolenia jednostek Straży Granicznej.

Tematyka prac, które będą w nim zamieszczane obejmuje, najogólniej rzecz biorąc problemy i zagadnienia związane z funkcjonowaniem organów bezpieczeństwa i porządku publicznego w aspekcie historycznym, prawnym, etycznym, a także kryminalistycznym, ekologicznym oraz problematykę szkolnictwa SG.

Liczymy na korespondencję i pomoc Czytelników.

ZAPRASZAMY DO WSPÓŁPRACY!

STRAŻ GRANICZNA w 1992 r.

W roku granica Rzeczypospolitej Polskiej ochraniała była przez 12 oddziałów Straży Granicznej, którym podlegały m.in. 62 graniczne placówki kontrolne ze 179 przejściami granicznymi, w tym 7 lotniczymi oraz 3 dywizyjony. Rozmieszczenie sił na poszczególnych kierunkach geograficznych było zróżnicowane, co wykazuje tabela:

Wyszczególnienie	Długość granicy w km	Liczba granicznych placówek kontrolnych	Liczba oddziałów
granica wschodnia	1 245,82	14	4
– z Rosją	209,70		
– z Litwą	102,41		
– z Białorusią	407,47		
– z Ukrainą	526,24		
granica południowa	1 303,38	20	6
– z Czechami	785,66		
– ze Słowacją	517,72		
granica zachodnia	4661,45	14	3
– z RFN			
granica morska	524,00 linii brzegowej	10	1

Do służby w 1992 r. przyjęto 726 nowych funkcjonariuszy, z czego ponad 80% skierowano do bezpośredniej ochrony granicy i kontroli ruchu granicznego.

Stan uregulowania stosunków prawnych z krajami sąsiednimi:

1. z R F N

Nie będąc podmiotem prawnym "Umowy między PRL a NRD o stosunkach prawnych na wspólnej granicy państwowej oraz współpracy i wzajemnej pomocy w sprawach granicznych" z 28 października 1969 r. - RFN

nie uznaje jej, ale w praktyce przestrzega częściowo, w zakresie nie objętym zawartymi między RP a RFN nowymi porozumieniami (umowami).

W roku 1992 podpisano umowy dotyczące małego ruchu granicznego, przejść granicznych i rodzajów ruchu granicznego (6 listopada), parafowano umowę o przepływie statków przez morskie wody wewnętrzne w rejonie wyspy Uznam, rozpoczęto analizę niemieckiego projektu umowy o oznakowaniu i pomiarze wspólnej granicy oraz ustanowieniu stałej mieszanej komisji granicznej, planując na rok 1993 opracowanie polskiego projektu i podjęcie dwustronnych negocjacji.

2. z Czechami i Słowacją

"Umowa między PRL a CSRS (...)" z 2 grudnia 1967 r. formalnie nadal obowiązuje. Od 1991 r. prowadzone były rozmowy ekspertów, ustalające zastąpienie jej następującymi umowami:

- o wspólnej granicy państwowej. Stosowny projekt został uzgodniony w grudniu 1992 r. i stanowić będzie trzon przyszłych umów o polsko-czeskiej i polsko-słowackiej granicy państwowej, do negocjacji których przystąpi się po zorganizowaniu struktur państwowych w Republice Czeskiej i Republice Słowackiej.

- o współpracy w sprawach granicznych. Negocjowanie projektu zostało odłożone do czasu, kiedy będą znane sposoby ochrony granicy w obu republikach.

3. z Ukrainą

Do 12 stycznia 1993 r., kiedy to podpisano "Umowę między RP a Ukrainą (...)", przestrzegano postanowień "Umowy między PRL a ZSRR (...)" z 15 lutego 1961 r. Umowę dotyczącą przejść granicznych podpisano 18 maja 1992 r.

4. z Rosją

W roku 1992 ustalono, że przestrzegana na granicy z Obwodem Kaliningradzkim umowa z 15 lutego 1961 r. (cytowana wyżej) będzie negocjowana po uzgodnieniu z MSZ FR sukcesji prawnej po byłym ZSRR oraz podpisano umowę o przejściach granicznych (22 maja).

5. z Litwą

Umowa z 15 lutego 1961 r. jest przestrzegana nieoficjalnie. Projekt opracowanej w roku 1992 nowej umowy przedstawiony zostanie po uzgod-

nieniu z MSZ terminów negocjacji. W roku 1992 podpisano umowę o przejściach granicznych (12 sierpnia) i o wspólnej kontroli (28 września).

6. z Białorusią

Przestrzegana jest umowa z 15 lutego 1961 r. W roku 1992 podpisano umowy o przejściach granicznych (24 kwietnia) i o wspólnej kontroli (18 września).

Za usiłowanie lub nielegalne przekroczenie granicy zatrzymano następującą liczbę osób:

Wyszczególnienie	w roku 1992	w roku 1991	wzrost o %
OGÓLEM w roku:	33 581	13 589	147,1
z tego z RP	31 635	12 387	
do RP	1 946	1 202	
na kierunku:			
– wschodnim	703	181	344,2
– południowym	2 068	1 440	43,6
– zachodnim	30 387	11 785	157,8
– morskim	130	80	62,5
– GPK Okęcie	223	103	116,5
SKUTECZNOŚĆ OCHRONY GRANICY w %	95,1	92,0	3,1

Sprawcami tych przestępstw byli w roku 1992 obywatele 40 państw. Najwięcej - Rumunii (24.401), Bułgarii (3.685), Ukrainy (743) i Rosji (645).

Zagrożenie przestępczością przemytniczą (przewidywane również na rok 1993):

Odcinek granicy	zatrzymano szacunkowo % przemytu	rodzaje przemyconych towarów

wschodni	40	z RP – samochody, aparaty elektroniczne, dewizy, broń gazowa, do RP – papierosy, alkohol, metale kolorowe
zachodni	35	z RP – papierosy, narkotyki, do RP alkohol, samochody, aparaty elektroniczne, broń gazowa
południowy	10	z RP – dewizy, dzieła sztuki, do RP – alkohol, papierosy, samochody, broń gazowa
morski	5	do RP – papierosy
GPK Okęcie	10	z RP – dewizy, dzieła sztuki

Ujawniono przemysł ogólnej wartości 162 mld zł, w tym na granicy zielonej - wartości 5 mld. zł Poza ujętymi w ogólnej wartości artykułami przemysłowymi, m.in. alkoholem i papierosami (152 mld. zł), środkami płatniczymi państw obcych, wyrobami ze złota i dziełami sztuki - ujawniono również przemysł narkotyków o łącznej wadze 12,435 kg i przemysł 553 samochodów.

Ujawniono przemysł ogólnej wartości 162 mld zł, w tym na granicy zielonej - wartości 5 mld. zł Poza ujętymi w ogólnej wartości artykułami przemysłowymi, m.in. alkoholem i papierosami (152 mld. zł), środkami płatniczymi państw obcych, wyrobami ze złota i dziełami sztuki - ujawniono również przemysł narkotyków o łącznej wadze 12,435 kg i przemysł 553 samochodów.

Za przestępstwa dewizowo-przemytnicze zatrzymano 618 osób, z których znaczna część uczestniczyła w procederze zorganizowanym.

W minionym roku wszczęto 1.247 postępowań przygotowawczych (w porównaniu z 1991 r. wzrost o 27%) przeciwko 1.846 podejrzanych (wzrost o 37%).

Realizując zadania związane z ochroną granicy morskiej jednostki pływające Morskiego Oddziału Straży Granicznej wychodziły w morze 34 razy w celach interwencyjnych, skontrolowały 323 jednostki, wydobyły 34 zestawy sieci kłusowniczych, brały udział w akcjach ratowniczych 4 razy i skierowały 43 wnioski o ukaranie za nieprzestrzeganie przepisów obowiązujących na polskich obszarach morskich. Łączna wysokość grzywien wyniosła 600 mld zł, czyli o połowę mniej niż 1991 r., co może świadczyć o większej subordynacji użytkowników obszarów morskich i o większej skuteczności działań Morskiego Oddziału Straży Granicznej w nowym systemie ochrony.

W omawianym okresie nastąpił dalszy dynamiczny wzrost ruchu granicznego. W ruchu paszportowym skontrolowano:

		1992 r.	% wzrostu do 1991 r.
Osób ogółem:		154 063 828	35,0
w tym:	wjazd	76 921 233	34,9
	wyjazd	77 142 595	35,7
Obywateli RP		57 173 744	39,6
w tym:	wjazd	29 267 528	41,0
	przyjazd	27 906 216	38,1
Cudzoziemców (stanowili 63% ogółu)		96 890 084	32,8
w tym:	wjazd	49 015 017	33,0
	wyjazd	47 875 067	32,0
Środki transportu samochodowego		35 049 583	47,5
Samolotów		37 032	10,6
Łodzi i kutrów rybackich		68 436	-25,2

Ruch graniczny na poszczególnych kierunkach przedstawia poniższa tabela:

Ruch graniczny na poszczególnych kierunkach przedstawia poniższa tabela:

Na kierunku		% udziału w całym ruchu	1992 r.	% wzrostu do 1991 r.
X				
zachodnim	o	53,5	84 234 836	38,5
	s	57,0	23 473 825	57,4
południowym	o	31,6	49 731 194	40,7
	s	25,3	8 881 300	33,6
wschodnim	o	12,4	19 456 751	7,0
	s	7,1	2 500 341	24,5
granica morska		o	1 772 052	9,5
lotniska		o	2 225 342	2,4

o – osób;

- s – środków transportu samochodowego;
 x – dane liczbowe obejmują cały ruch graniczny (paszportowy, uproszczony, mały ruch graniczny itp.)
 xx – na wielkość ruchu wpłynął intensywny ruch graniczny.

Wśród cudzoziemców przekraczających granicę RP najliczniejszą grupę stanowili obywatele następujących państw:

		*
RFN	30 687 749	62,6
Czechosłowacji	8 257 670	16,8
b. ZSRR	7 817 793	16,0
Rumunii	206 674	0,4

* – % ogółu cudzoziemców

Według statystyki wjazdów i wyjazdów z lat 1991-92 można ustalić hipoteczne liczby przebywających w RP cudzoziemców:

254 299	obywatele b. ZSRR
19 655	obywatele Rumunii
7 128	obywatele Bułgarii

Pozostaje nieznana liczba niezbilansowanych wjazdów i wyjazdów cudzoziemców do czasu rozpoczęcia rejestracji w 1991 r.

Funkcjonowanie starych umów o ruchu bezwizowym z Rumunią, Bułgarią, b. Jugosławią i b. ZSRR stanowiło duże ułatwienie dla obywateli tych państw w migracji i podróżowaniu przez terytorium RP bez wizy kraju docelowego, którym był głównie RFN.

Lech GROCHOWSKI

ZWALCZANIE PRZESTĘPCZOŚCI PRZEMYTNICZEJ W OKRESIE II RZECZYPOSPOLITEJ

Uwagi wstępne

Jednym z ważnych czynników warunkujących bezpieczeństwo i stabilizację wewnętrzną państwa był w okresie międzywojennym system ochrony granicy państwowej. Pomimo wyraźnego w ostatnich latach postępu badań nad dziejami II Rzeczypospolitej wciąż jeszcze wyłaniają się zagadnienia mało zbadane, wymagające dodatkowych penetracji źródłowych, przemyśleń i dalszych dociekań badawczych. Należy do nich historia formacji granicznych, a zwłaszcza zagadnienie walki z przestępczością przemytniczą na granicy północnej, zachodniej i południowej II Rzeczypospolitej (polsko-niemiecka, polsko-czechosłowacka, polsko-rumuńska, gdańska i wybrzeże morskie). W artykule pominięto kwestie dotyczące organizacji walki z przemytnictwem na granicy wschodniej. Granica ta ze względów politycznych była strzeżona w odmienny sposób przez inne formacje, spośród których najdłużej funkcjonował Korpus Ochrony Pogranicza zorganizowany na wzór wojskowy. Działalność KOP wymaga odrębnego opracowania.

Charakterystyka przestępczości przemytniczej na granicy północnej, zachodniej i południowej II Rzeczypospolitej

Zwalczanie przestępczości przemytniczej na pograniczu należało w okresie II Rzeczypospolitej do trudnych zadań wszystkich formacji granicznych. Wiele osób zaangażowało się w proceder przemytniczy, wykorzystując trudności ekonomiczne państwa, niedostatki w zaopatrzeniu, różnice między popytami a podażą na różne artykuły oraz różnice cen w Polsce i państwach sąsiednich. Istotny wpływ miały tu także niezbyt chlubne tradycje przemytnicze sięgające okresu zaborów. W ich kręgu wykształciły się kadry nowych przemytników uprawiających ten proceder nagminnie i na dużą skalę. Do wzrostu przemytnictwa w omawianym okresie w znacznym stopniu przyczyniła się wojna celna z Niemcami, która rozpoczęła się w 1925 r.¹

¹ B. Ratyńska, *Stosunki polsko-niemieckie w okresie wojny gospodarczej 1919-1930*, Warszawa 1969.

W rozumieniu przywódców Niemiec weimarskich miała ona spowodować załamanie gospodarcze Polski.

W latach II Rzeczypospolitej poszczególne odcinki granicy polsko-niemieckiej, polsko-gdańskiej, polsko-czechosłowackiej i polsko-rumuńskiej różniły się między sobą ukształtowaniem topograficznym, długością, stosunkami ludnościowymi i ekonomicznymi w strefie do niej przyległej oraz charakterem i nasileniem przemysłnictwa. Stąd też omówimy je oddzielnie.

Stan organizacyjny i osobowy jednostek granicznych w 1930 r.

Inspektoraty okręgowe	Liczba inspektoratów gran.	Liczba komisariatów	Liczba placówek	Stan osobowy	Dł. granic w km	Wskaźnik stanu osób. na 1 km granicy
Pomorski	5	22	115	997	736 931	1,3
Wielkopolski	5	24	133	1 076	627 390	1,6
Mazowiecki	3	17	85	826	429 507	1,9
Śląski	3	12	70	918	296 890	3,0
Zachodniomałopolski	3	15	83	740	544 270	1,3
Wschodniomałopolski	3	12	80	695	649 316	1,0
RAZEM	22	102	566	5 252	3 284 304	1,6

Źródło: ASG, sygn. 1040/70. Rozkaz organizacyjny Komendanta Głównego SG nr 1 z 31 marca 1937 r.

Odcinek pogranicza wschodnioeuropejskiego miał warunki sprzyjające rozwojowi przemysłnictwa. Obejmował powiaty leżące na byłej granicy rosyjsko-pruskiej (woj. warszawskie i białostockie). Przemysł uprawiany był tam od kilku pokoleń. Ludność miejscowa, wychowana na tradycjach przemysłniczych, traktowała przemysł jako ważne źródło dochodu i nie uważała go za przestępstwo. Przemysłem zajmowały się tu całe rodziny, które jeśli nie przemyciły na własny rachunek, to trudniły się dostarczaniem organizatorom towarów przeznaczonych na ten cel. Przemysłnicy za odpowiednią opłatą (niekiedy dość niską) przenosili je przez granicę. Przemysłnictwo na pograniczu wschodniopruskim ułatwiały dogodne warunki terenowe. Większość jezior i rzek granicznych była łatwa do przebycia o każdej porze roku. Przeważał tu przemysł dorywczy i jednostkowy uprawiany przez ludność w celu zaspokojenia własnych potrzeb, a w miejscowościach przygranicznych

w celach handlowych. Przemycano artykuły pierwszej potrzeby, w tym żywność, a także bardzo często kamienie zapalowe do zapalniczek.

Przemycem zorganizowanym w latach trzydziestych na granicy z Prusami Wschodnimi trudniły się grupy zajmujące się tym procederem zawodowo, głównie założone z osób pochodzących z Warszawy, Białegostoku, Grodna i Augustowa.² Typowym sposobem ich działania było korzystanie z całego łańcucha pośredników, którzy z kolei werbowali pomocników spośród miejscowej ludności. Przemyt intensywnie rozwijał się zwłaszcza w tych rejonach granicy, w których po stronie Prus Wschodnich znajdowały się tzw. składnice przemytnicze. Były to zwykle sklepy przemysłowe zaopatrujące przemytników w towar. Na terenie inspektoratów granicznych Grajewo i Chorzele istniało kilka takich składnic, skąd przemycano towary w głąb kraju następującymi szlakami:

- 1) Rajgród - Grajewo w kierunku na Ossowiec - Zambrów lub Grodno Białystok (sacharyna),
- 2) Szczucin - Kolno - Leman (w kierunku na Łomżę) - Białystok (koronki, potniki gumowe).

Z dużym przemycem, zwłaszcza pod koniec lat dwudziestych, mieliśmy do czynienia na obszarach położonych na styku działania Straży Granicznej i Korpusu Ochrony Pogranicza, skąd rozprowadzano towary szlakiem przez Suwałki - Augustów - Białystok w głąb kraju, głównie do Warszawy. Z Prus Wschodnich przemycano przede wszystkim wyroby tytoniowe, tkaniny, zapalniczki, sacharynę oraz wyroby galanteryjne.

Inny charakter miało przemytnictwo na odcinku granicy polsko-niemieckiej na Pomorzu. Przeważał tu teren falisty z dużą liczbą jezior i lasów. Miejscowa ludność należała uprzednio do zaboru pruskiego. Tradycje przemytnicze początkowo nie były tu tak żywe, toteż przemyt przez zieloną granicę uprawiano na mniejszą skalę, na ogół na własny użytek. Przemycano szczególnie artykuły pierwszej potrzeby: galanterię stalową, części do maszyn, rowery, odzież, obuwie oraz inne towary. O przemycie na tym terenie w pewnym stopniu decydowało przyzwyczajenie mieszkańców pogranicza do towarów niemieckich oraz fakt, że najbliższe polskie miejsca zakupu były nieraz bardziej odległe od miejsc zakupu w strefie niemieckiej. Miejscowa ludność miała łatwy dostęp do niemieckich sklepów, ponieważ połowa jej

² L. Grochowski, *Przemyt w II Rzeczypospolitej*, „Granica” 1983, nr 20, s. 14.

była zaopatrzona w stałe przepustki graniczne, znała również dobrze język niemiecki, co ułatwiało jej nabywanie towarów.³

W miarę upływu czasu ludzie zaczęli demoralizować się również na tym terenie i tworzyć większe grupy przemytnicze. W latach trzydziestych w rejonie Inspektoratu Granicznego Chodzież Straż Graniczna rozpoznała kilka takich grup przemytniczych. Działy one na terenie zalesionym, w miejscowościach Ujście, Kaczory, Chodzież. Przemycano tu głównie wyroby tytoniowe, zapalniki i rowery. W towar przemytnicy zaopatrywali się dość łatwo w licznych sklepach Piły. Był on następnie przetrzucany w głąb kraju szlakiem przez Wronki - Bydgoszcz - Toruń. Członkowie tych grup zajmowali się również przetrzucaniem ludzi do Niemiec, zwłaszcza sezonowych robotników rolnych. Z usług ich korzystali często poborowi uchylający się od służby w Wojsku Polskim.⁴

Do odcinków granicznych Pomorskiego Inspektoratu Okręgowego, w których notowano szczególne nasilenie przemytnictwa, należały: porty handlowe na wybrzeżu, granica Polski z Wolnym Miastem Gdańskiem oraz tranzytowe linie kolejowe Piła - Chojnice - Tczew i Piła - Bydgoszcz - Toruń - Iława. W portach na wybrzeżu (Gdynia, Puck) przemyt był uprawiany przez załogi statków handlowych i łodzi rybackich, bezrobotnych marynarzy, a także pracowników niektórych firm spedycyjnych i handlowych oraz prostytutki. W 1927 roku Straż Celna zatrzymała w gdańskim porcie francuski statek "Marseille", którego załoga usiłowała przemycić ponad 20 tys. litrów spirytusu.⁵

Środkowa część pogranicza wielkopolskiego była gęsto zalesiona. Uprawiano tu przemyt na dużą skalę, przede wszystkim w okolicach głównej stacji granicznej w Zbąszynie.⁶ W południowej części pogranicza wielkopolskiego tradycje przemytnicze były żywe jeszcze z okresu przed I wojną światową, kiedy to istniała granica niemiecko-rosyjska. Straż Graniczna spotykała się w tym rejonie z przemytem uprawianym przez zawodowe grupy przemytnicze, których organizatorami byli kupcy z Kalisza.

³ Archiwum Państwowe w Bydgoszczy (dalej ABP), Rep. 4, sygn. 1928 *Ruch graniczny w punktach przejściowych*.

⁴ APB, Rep. 4, sygn. 2106. *Wywiad graniczny - raport 1924-1930*.

⁵ „Czaty” 1927, nr 6-7.

⁶ Archiwum Państwowe w Poznaniu (dalej APP), Dyrekcja Ceł, sygn. 745/101. *Sprawy przemytnicze*.

Odcinek granicy polsko-niemieckiej na Górnym Śląsku był strzeżony przez Śląski Inspektorat Okręgowy. Obejmował on częściowo powiaty należące do zaboru rosyjskiego i położone na byłej granicy rosyjsko-niemieckiej. W tej części pogranicza śląskiego ludność uprawiała przemysł od wielu pokoleń, zwłaszcza że warunki terenowe były dogodne do rozwoju przemysłnictwa na większą skalę. W północnej części tego pogranicza, w rejonie Inspektoratu Granicznego Tarnowskie Góry, przemysłnictwo było uprawiane zawodowo przez całe rodziny zamieszkałe w pobliżu granicy. Procederowi temu sprzyjały gęste zabudowania miejskie oraz ułatwienia miejskie, a także ułatwienia osobowe i rzeczowe przyznawane posiadaczom przepustek gospodarczych (w 353 wypadkach grunty orne były przecięte linią graniczną).⁷ Przemysłnictwo występujące na pograniczu śląskim charakteryzowało się tym, że przemycano prawie wszystkie rodzaje towarów.

Granica polsko-czechosłowacka pod względem przemysłnictwa i ruchu osobowego dzieliły się na trzy odmienne części: zachodnią, środkową i wschodnią. Z uwagi na położenie blisko granicy licznych osiedli oraz większych osiedli przemysłowych i handlowych część zachodnia charakteryzowała się nasileniem przemysłnictwa. Na odcinku Gorzyce – Zebrzydowice – Cieszyn aż do Ustronia, Istebnej, Rajczy i Korbielowa teren był górzysty. Odpowiednio do ukształtowania geograficznego zmieniało się nasilenie i charakter przemysłnictwa.

Na styku granicy polsko-niemiecko-czechosłowackiej, w tzw. trójkącie Olzy, rozwijał się na dużą skalę przemysł eteru pochodzącego głównie z Raciborza (wtedy Niemcy). Eter był wówczas przenoszony z Niemiec do Czechosłowacji i stąd dopiero przemycano go przez granicę polsko-czechosłowacką jako łatwiejszą do przekroczenia.

W strefie przyległej do odcinka Zebrzydowice – Cieszyn – Ustroń – Istebna (po stronie czechosłowackiej) prawie 80% ludności stanowili Polacy spokrewnieni z ludnością pogranicza polskiego. W wielu wypadkach obywatele polscy i czescy byli właścicielami gruntów po obu stronach granicy i wspólnie użytkowali pastwiska, wodopoje oraz urządzenia komunalne. Stąd też ruch na tej granicy był bardzo ożywiony, zwłaszcza na drogach celnych i punktach przejściowych, a kontrola graniczna z konieczności pobieżna. Najczęściej towary przemycali kobiety, korzystając z faktu, iż w niektórych urzędach celnych brakowało stałych rewidentek.

⁷ ASG, sygn. 390/18. *Teczka spraw ogólnych.*

Ośrodkiem masowego przemytu jednostkowego był Cieszyn, podzielony linią graniczną na dwie części. Ruch osobowy między obydwoma częściami miasta był znaczny, średnio w ciągu dnia przekraczało granicę około 7-8 tys. osób.⁸ Tędy przenikały z Czechosłowacji do Polski artykuły codziennego użytku, galanteria, a szczególnie obuwie firmy "Bata". Należy dodać, że w drugiej połowie lat dwudziestych za polską złotówkę w Czechosłowacji można było kupić prawie wszystko. Za jeden złoty płacono wówczas po kursie bankowym 5 koron.

Specyficzny charakter miał przemysł na linii kolejowej Wiedeń-Kraków. W międzynarodowych pociągach pośpiesznych, kursujących na tej linii, masowo przemycali pasażerowie głównie wyroby jedwabnicze, luksusową garderobę i wyroby jubilerskie. Zawodowi przemycnicy przywozili do Polski drogocenne towary czeskie i austriackie w znaczących ilościach.

Część środkowa granicy polsko-czechosłowackiej stanowiła teren działania inspektoratów granicznych Nowy Targ i Jasło. Nie było w tym rejonie po obu stronach granicy większych ośrodków przemysłowych i handlowych, jednak ruch osobowy przez granice był dość ożywiony ze względu na kontakty rodzinne i majątkowe łączące ludność polskiej strefy nadgranicznej ze stroną czechosłowacką, zwłaszcza w okresie robót polowych oraz wypasania bydła i owiec. Na Podhalu notowano przemysł jednostkowy, uprawiany przez górali na własne potrzeby. Miał on niekiedy charakter handlu zamiennego, gdyż ludność polskiego pogranicza w zamian za artykuły żywnościowe i spirytus otrzymywała od swych znajomych i krewnych tytoń fajkowy, odzież, obuwie, tkaniny.⁹ Ważniejszymi szlakami przemycniczymi w części środkowej granicy polsko-czechosłowackiej były m.in.: Trestna - Chyżne - Jabłonka - Chabówka; Stara Wieś - Kacwin - Niedzica - Nowy Targ; Ondawka - Gładyszów - Jasło.

We wschodniej części granicy polsko-czechosłowackiej nasilenie przemycnictwa notowano w rejonie komisariatu Straży Granicznej Ławoczne, gdzie odcinek granicy był nieco łatwiej dostępny, a osiedla wiejskie znajdowały się w dość bliskiej od niego odległości. Okolice Ławocznego przecinał ważny szlak kolejowy Lwów - Stryj - Ławoczne - VolVec - Mukacevo - Bu-

⁸ Relacja pisemna Adolfa Kacyrza, byłego funkcjonariusza Straży Celnej i celnika na strażnicy polsko-czechosłowackiej w Cieszynie, Ustroniu i Istebnej, uzyskana 24 kwietnia 1989 r. (w posiadaniu autora artykułu).

⁹ ASG, sygn. 1044/26. Meldunki I.G. Nowy Targ 1927-1929.

dapeszt. Ta linia kolejowa, dość często uczęszczana przez pasażerów, sprzyjała rozwojowi przemytnictwa. Dogodne warunki do uprawiania przemytu były również w rejonie komisariatu Straży Granicznej Worochoty. Rejon ten przecinała linia kolejowa Stanisławów - Woronienka - Jasina - Rohovo, którą kursował rumuński pociąg tranzytowy. Tędy także prowadził szlak przemytniczy.¹⁰

Cechą charakterystyczną granicy polsko-czechosłowackiej było to, iż ludność mieszkająca w tych rejonach od kilku pokoleń i znająca doskonale górskie ścieżki i przejścia utrzymywała żywe kontakty z osobami zamieszkałymi po drugiej stronie granicy. Uprawianie przemytu w wielu wypadkach stanowiło tradycyjne podstawowe źródło utrzymania wielu rodzin, a nawyk "chodzenia do Czechosłowacji" należał nawet do dobrego tonu. Należy dodać, że ułatwieniem dla przemytników było udzielanie im pomocy przez czechosłowackie władze graniczne, które popierały przemyt do Polski. "Financna" Straż Pograniczna nie tylko tolerowała nielegalne przekroczenia granicy przez przemytników, lecz także wskazywała im dogodne przejścia, informując o ruchach polskich strażników.

Odcinek granicy polsko-rumuńskiej leżał w rejonie działania inspektoratów granicznych Śniatyń i Zaleszczyki. Od miejscowości Stacz, punktu styczności granicy polsko-czechosłowacko-rumuńskiej, aż do miejscowości Hryniawy (pow. Kosów) był on prawie zupełnie nie zamieszkały. Dalej granica biegła wzdłuż osiedli rozrzuconych po obu stronach rzeki Czeremosz. Warunki terenowe na całej granicy były dogodne do rozwoju przemytnictwa. Niski stan wody Czeremoszu, góry i wikliny nadbrzeżne ułatwiały ten proceder. Uprawiano tu przemyt jednostkowy, głównie na potrzeby mieszkańców. Przemycem przez zieloną granicę zajmowali się turyści, letnicy, kuracjusze oraz ubodzy chłopi - Hucule, a także bezrobotni.

Przemyt z Rumunii do Polski na większą skalę nie opłacał się, gdyż prawie wszystkie towary były tam droższe niż w Polsce oprócz wyrobów alkoholowych (rumu, wina) i owoców (brzoskwiń, moreli). Rumuńskie wódki miały zbyt podczas zabaw oraz wesel w huculskich wioskach przygranicznych. Wykrywanie przez Straż Graniczną zbiorówki wódki "rumunki" było stosunkowo łatwe ze względu na jej specyficzny zapach. Często stosowanym sposobem przemykania było zatapianie naczyń z wyrobami alkoholowymi w rzekach granicznych Dniestr, Czeremosz, Prut po stronie rumuńskiej,

¹⁰ ASG, sygn. 1045

a następnie wyławianie jej po stronie polskiej. Rumuńscy przemycnicy specjalizowali się w dostarczaniu bielizny haftowanej, tzw. barañczuków, która cieszyła się dużym popytem wśród kobiet będących na wakacjach w Kutach, Kosowie, Zaleszczykach i Horodence. Przemycano również z Rumunii do Polski kawior, przywożony w dość dużych ilościach do Lwowa, Krakowa, Katowic i Warszawy.¹¹ Przemyt ten uprawiała głównie obsługa pociągów międzynarodowych, a także kuracjusze i letnicy. Z Polski do Rumunii przemyt był niewielki, obejmował głównie wyroby tekstylne, jedwab i kamienie zapalowe.

W latach trzydziestych do najważniejszych tras przemytu na granicy polsko-rumuńskiej należały: Vijnita - Kutry - Kosów, Cernauti (Czerniowce) - Śniatyń - Kołomyja, Vascauti - Zabłotów - Jabłonica Rum. - Hryniawa.¹²

Szczególnie trudne w ochronie granicy były odcinki, które przebiegały przez okolice gęsto zalesione, bagna, zabudowania, pola uprawne oraz tereny góryste. Te przeszkody nie stanowiły jednak większych trudności dla zawodowych przemycników, dobrze wyszkolonych i wyposażonych w odpowiedni sprzęt, z którymi spotykały się zwykle organy ochrony granic.

Rezultaty walki z przestępczością przemycniczą

Ograniczenia przewozu do Polski różnych grup towarów, wprowadzone przez władze państwowe, wpłynęły na zwiększenie zainteresowania nimi przemycników. Były to produkty zakładów monopolowych oraz różnego rodzaju wyroby przemysłu tekstylnego, precyzyjnego, elektrycznego, maszynowego.¹³ Uzyskanie pozwolenia na wwóz tych towarów do Polski wymagało uciążliwych zabiegów i długich starań, połączonych ze znacznymi kosztami, a niekiedy było wręcz niemożliwe. Stąd też w okresie międzywojennym niektórzy polscy handlowcy korzystali z usług przemycników, aby w ten sposób uzyskać towar z zagranicy. Również wzrost bezrobocia wpłynął na zainteresowanie możliwościami nielegalnego zarobku.

W latach 1918-1939 drogą nielegalną napłynął do Polski towar niemal z całego świata. Lista przemycanych produktów była bardzo długa, wymienimy więc tylko niektóre z nich. Z dalekiej Japonii np. przemycano do nas

¹¹ „Czaty” 1925, nr 35.

¹² ASG, sygn. 1045/39. Walka z przestępstwami ..., wyd. cyt.

¹³ Dz.U. RP 1924, nr 81, poz. 783.

żarówki, z Chin - jelita do wyrobu kielbas oraz jedwab, z Kuby - cygara hawańskie, z Jamajki - rum. Z krajów południowych (Hiszpanii, Grecji, Turcji) oraz południowo-wschodniej Azji i Ameryki Południowej sprowadzono nielegalnie owoce południowe: cytryny, pomarańcze, daktyle, figi, migdały, wanilię itp., z Austrii - elegancką konfekcję męską, tzw. czarną (fraki, smokingi) i białą (białe koszule męskie). Z Francji przemycano koniaki, wina, perfumy, lisy srebrne i platynowe oraz elegancką konfekcję i galanterię damską, z Iranu natomiast - dywany perskie, z Holandii i Belgii - diamenty, brylanty, szafiry i inne drogie kamienie.

Największy i najgroźniejszy w tamtych latach był jednak przemysł z Rzeszy, ponieważ miał charakter masowy, był bardzo trudny do zlikwidowania i podkopywał rozwój polskiego przemysłu. Popierały go, naturalnie nieoficjalnie, również władze niemieckie.¹⁴ Szlaki przemytnicze prowadziły przez długą i trudną do strzeżenia granicę polsko-niemiecką oraz przez obszar Wolnego Miasta Gdańska.

W pierwszych latach Rzeczypospolitej polskie formacje graniczne, wykonując swoje zadania, dążyły głównie do ochrony naszych granic pod względem militarno-politycznym. Niemniej jednak na podstawie zachowanych w zbiorach archiwalnych szczątkowych materiałów można stwierdzić, iż w walce z przemytem towarów i walut również osiągnęły bardzo dobre rezultaty.

W 1919 r. na granicy śląskiej, zwłaszcza w rejonie Modrzejowa, Jęzor, Czeladzi i Miłowic, Wojskowa Straż Graniczna rozpoznała i zlikwidowała 14 grup trudniących się hurtowo przemytem artykułów żywnościowych do Niemiec. Były to m.in. grupy przemytnicze braci Holców, Kunów, Strzelczyków, Pędraków oraz Nowakowskich.¹⁵ W grudniu 1919 r. zatrzymano przemytnika o nie ustalonym nazwisku, u którego skonfiskowano 5 kg 800 g kokainy i morfiny. Przemycane narkotyki były przeznaczone dla odbiorców w Warszawie. Wśród przechwyconych towarów oprócz środków żywnościowych dominowały obce waluty; dolary, ruble, franki, floreny, liry i korony austriackie, guldeny, a także marki niemieckie i angielskie funty, szterlingi. Pod koniec marca 1920 roku w pociągu relacji Warszawa - Paryż zatrzy-

¹⁴ Przemysłowa ofensywa Niemiec przeciwko Polsce, "Czasy" 1932, nr 3 i 4.

¹⁵ ASG, sygn. 1483/101. Lista przemytników artykułów spożywczych do Heimatschutz z 1919 r.

mano dwóch przemytników - A.SZ. z Lublina i J.M. z Warszawy, znanych wówczas paserów, właścicieli kantorów wymiany walut, którym odebrano łącznie 1 mln 100 tys. koron austriackich.¹⁶

Natomiast w lipcu 1920 r. żołnierze Strzelców Granicznych we współpracy z policją udaremnili wywóz z kraju do Niemiec 185 kg złota oraz 4 złotych i 2 srebrnych kielichów mszalnych uprzednio przechowywanych w różnych kościołach w Polsce.

Brak odpowiedniego doświadczenia oraz wypracowanych form walki z przemytnictwem nie pozwoliły pierwszym formacjom granicznym II RP osiągnąć jeszcze lepszych wyników. W ocenie stanu ochrony granic do 1921 r. nie można pominąć faktu, że użycie do tej odpowiedzialnej służby oddziałów wojskowych musiało nosić charakter przejściowy, natomiast bardziej trwałą i skutecznie działającą formacją okazała się Straż Celna.¹⁷

W przeciwieństwie do jednostek wojskowych, które funkcjonowały w systemie wartowniczym, Straż Celna opierała się na systemie patrolowo-wywiadowczym. Od listopada 1924 r. do października 1925 r. formacja ta zatrzymała 18 647 osób, w tym 12 380 usiłujących nielegalnie przekroczyć granicę do Polski. Wartość przemycanych wówczas towarów pochodzenia zagranicznego wynosiła 77 506 378 zł.¹⁸ Liczbę przemytników zatrzymanych od listopada 1925 r. do października 1926 r. obrazuje poniższa tabela.

¹⁶ ASG, sygn. 1250/121.

¹⁷ Regulamin Straży Celnej, Poznań 1921.

¹⁸ Wyniki osiągnięte przez SC., "Czaty" 1926, nr 1-2.

Liczba osób zatrzymanych przez Straż Celną (listopad 1925 r. - październik 1926 r.)

Lp.	Dyrekcje Ceł	Liczba inspektorów granicznych	Liczba zatrzymanych osób		
			do Polski	z polski	ogółem
1.	Warszawa	3	7 154	1 290	8 444
2.	Poznań	9	3 327	1 914	5 241
3.	Mysłowice	3	5 951	691	6 642
4.	Lwów	8	2 864	1 254	4 118
5.	Wilno	1	782	295	1 077
RAZEM:		24	20 078	5 444	25 522

Tabelę sporządzono na podstawie rozkazów Dyrekcji Ceł za lata 1925-1926, APP, Dyrekcja Ceł, sygn. 745/102.

Z tabeli tej wynika, że największą liczbę osób zatrzymano na północnej i zachodniej granicy państwa polskiego. Na ogólną liczbę 25 522 zatrzymanych na granice polsko-niemiecką przypadło 21 411 osób, tj. 83,3%. Nie wielki stosunkowo odsetek nielegalnych przekroczeń notowano na innych granicach państwa: na granicy polsko-czechosłowackiej - 15,2%, a na granicy polsko-rumuńskiej - 1%.

W drugiej połowie 1923 r. Konsulat Generalny RP w Bytomiu poinformował MSZ o nielegalnym wywozie do Niemiec polskiego złota i srebra. "W obecnym stanie - stwierdzono w jednym z raportów - rabunek polskiego złota i srebra zagraża wprost bytowi państwa".¹⁹ Na podstawie tej informacji Straż Celną we współpracy z policją zdemaskowała wówczas w Sosnowcu szajkę przemytników trudniących się nielegalnym wywozem złota, srebra i kosztowności do Niemiec. Działała ona w czterech grupach, w każdej było po dwóch zawodowych przemytników. Skupowali oni wyroby ze złota i srebra, głównie w Krakowie, i stamtąd przewozili je do Sosnowca lub Katowic. Przerzutem towarów zajmowali się sami lub zlecali go wdowie Belliner, zamieszkałej w Katowicach. Miała ona do dyspozycji grupę wytwornie ubranych kobiet, które za opłatą 1 mln marek polskich od 1 kg kruszcu przewoziły kosztowności do Niemiec w swych torebkach ręcznych lub ukryte we fryzurach. Według opinii Straży Celnej i policji zlikwidowana w 1923 r. szajka

¹⁹ Pismo Konsulatu Generalnego RP w Bytomiu do MSZ z 20 czerwca 1923 r., ASG, sygn. 442/3.

miesięcznie przemycala do Niemiec od kilku do kilkudziesięciu kilogramów złota i srebra, np. w październiku 1923 r. w banku Wahrnana w Bytomiu sprzedano 28 kg srebra i 400 złotych rubli.²⁰

W latach dwudziestych na granicy polsko-czechosłowackiej rozwinął się przemysł koni. Niekiedy były one przepędzane z Polski na stronę czechosłowacką całymi tabunami. Zorganizowane grupy przemytników skupowały konie od chłopów, głównie górali, w okolicach Nowego Targu, Czarnego Dunajca i Starego Sącza, gdzie odbywały się wówczas największe w zachodniej Małopolsce konne jarmarki. Przemytnicy sprowadzali również konie z Wielkopolski oraz innych regionów kraju. Głównymi siedzibami grup przemytniczych zajmujących się przemysłem koni były niewielkie miejscowości na Spiszu i Orawie, szczególnie Kacwin i Niedzica. Między grupami przemytniczymi specjalizującymi się w przemyśle koni trwała walka konkurencyjna. Niektóre z nich decydowały się na denuncjację konkurenta policji lub strażnikom granicznym.

W latach poprzedzających przewrót majowy Straż Celna corocznie zatrzymywała ponad 10 tys. osób, które z różnych powodów usiłowały nielegalnie przekroczyć granicę. Wśród zatrzymanych przeważały osoby trudniące się przemysem lub ścigane przez władze polskie za przestępstwa pospolite. Straż Celna miała też swój udział w znacznym ograniczeniu działalności komunistycznej.

Powstanie Straży Granicznej w 1928 r. otworzyło nowy okres w walce z przestępczością przemytniczą na północnej, zachodniej i południowej granicy państwa polskiego. Odpowiednio szkolona i przygotowywana, prawie wyłącznie do zwalczania przestępczości przemytniczej, uzyskała ona znaczną przewagę w tej dziedzinie nad uprzednio działającymi formacjami granicznymi. Zorganizowana i kierowana odgórnie sieć wywiadowcza składała się z konfidentów werbowanych spośród przemytników oraz osób zaufanych zamieszkałych w rejonie pogranicza.²¹

Współpraca Straży Granicznej z jednostkami policji, dość duża ruchliwość patroli, stosowanie zasadzek, częste zmiany trybu służby oraz operowanie w rejonie całego powiatu nadgranicznego i na terenie państwa wpływały na ograniczenie przestępczości przemytniczej i nielegalnych prze-

²⁰ ASG, sygn. 442/2. Dochodzenia w sprawie szajki przemytniczej złota i srebra.

²¹ ASG, sygn. 10456/36. Wytyczne służby wywiadowczej i przeciwp przemytniczej.

kroczeń granicznych.²² W stosowanych wówczas metodach pracy Straż Graniczna główną uwagę skupiała na źródłach przestępczości, starając się do nich dotrzeć i rozpracować afery przemytnicze na obszarze swego działania.

W latach trzydziestych przemytnictwo miało charakter dobrze zorganizowany i wyspecjalizowany. Średnio co druga osoba naruszająca przepisy celne trudniła się przemytem zawodowo, dane te ilustruje poniższa tabela.

Przemytnicy i zatrzymani w 1934 r.

Lp.	Granica	Liczba przemytników	
		zawodowych	dorywczych
1.	polsko-niemiecka	6 639 (40,3%)	9 826 (59,7%)
2.	polsko-gdańska	8 (1,6%)	474 (98,4%)
3.	polsko-czechosłowacka	640 (13,5%)	4 082 (86,5%)
4.	polsko-rumuńska	64 (22,7%)	217 (77,5%)
RAZEM:		7 351	14 599

Tabelę sporządzono na podstawie rozkazów Dyrekcji Ceł za lata 1925-1926, APP, Dyrekcja Ceł, sygn. 745/102.

Według rozpoznania Straży Granicznej przemyt okazjonalny uprawiano na ogół indywidualnie, natomiast grupowy miał cechy działalności zawodowej. Właściwością przemytu indywidualnego była jego masowość i jednocześnie małe obroty towarowe. Przemyt grupowy uprawiały gangi na ogół dobrze zorganizowane, rozporządzające znacznymi funduszami. Przemytnicy zawodowi narażali państwo polskie na ogromne straty.

Przemytnictwem zawodowym trudnili się przeważnie mężczyźni. Kobiety proceder ten uprawiały stosunkowo rzadko, natomiast stanowiły dość duży odsetek wśród przemytników działających sporadycznie. 80% osób zatrzymanych na północnej, zachodniej i południowej granicy w latach trzydziestych to mężczyźni, pozostałe 20% - kobiety.

Ruch osobowy i towarowy przez granice północne, zachodnie i południowe II RP odbywał się przez drogi celne, gospodarcze oraz punkty przejścia na podstawie przepustek granicznych. Nasilenie ruchu granicznego w 1935 r. na poszczególnych odcinkach granic przedstawia poniższa tabela.

²² J. Misiński, Straż Graniczna a Policja Państwowa, "Czasy" 1933, nr 21-22

Nasilenie ruchu granicznego w 1935 r.

Lp.	Granica	Drogi celne	Punkty przejść	Drogi gospodarcze	Liczba osób przekraczających granicę w ciągu doby
1.	polsko-niemiecka	95	35	433	26 143
2.	polsko-gdańska	–	22	13	3 418
3.	polsko-czechosłowacka	20	47	127	6 524
4.	polsko-rumuńska	3	4	4	4
RAZEM:		118	108	577	36 089

Źródło: ASG, sygn. 1045/32. Walka z przestępstwami skarbowo-celnymi.

Jak wynika z tabeli, w ciągu doby przeciętnie przekraczało granicę w obie strony ponad 36 tys. osób. Największe nasilenie ruchu granicznego notowano na granicy polsko-niemieckiej, najślabsze na granicy polsko-rumuńskiej, którą w ciągu doby przekraczały zaledwie 4 osoby. W 1935 r. wskaźnik ruchu osobowego przypadającego na 1 km granicy w ciągu doby wynosił przeciętnie 10,7 na wszystkich drogach z wyjątkiem kolejowych, a w 1936 r. – 10,4.

Organom Straży Granicznej udawało się udaremnić przemyt przede wszystkim na "zielonej granicy". Częste były również przypadki ujawniania przemytu w głębi kraju bądź podczas kontroli na drogach celnych. W latach 1934-1936 na granicy zachodniej wykryto 15 650 wypadków przemytu na zielonej granicy, 11 919 - w głąb kraju i 3072 wypadki na drogach celnych.²³

Funkcjonariusze Straży Granicznej stwierdzili w swych raportach, że wśród przemytników przeważają ludzie młodzi, często wybierający drogę przestępczości z braku stałego zajęcia. Przemytnicy w wieku 20-40 lat stanowili w latach trzydziestych ok. 66% ogółu zatrzymanych. Interesujące są dane Straży Granicznej dotyczące podziału przemytników na grupy według wieku. I tak w 1934 r. zatrzymano z przemytem 153 osoby w wieku poniżej 15 lat, 3064- w wieku 15-20 lat, 9709- w wieku 20-30 lat, 5354- w wieku 30-40 lat, 2187- w wieku 40-50 lat i 1353- w wieku powyżej 50 lat.²⁴

²³ Tamże.

²⁴ Tamże.

Straż Graniczna miała do czynienia przede wszystkim z przemytnikami obywatelami polskimi, głównie mieszkańcami pogranicza. Dość liczne były również wypadki przemytu uprawianego przez obywateli innych państw, o czym świadczy tabela (str. 28).

Jak wynika z tabeli, wśród obcokrajowców zatrzymanych przez polskie organy graniczne przeważali obywatele niemieccy.

W latach trzydziestych, jak wspominaliśmy, w przemytnictwie zawodowym w Polsce wyspecjalizowały się dość liczne gangu przemytnicze. Zajmowały się różnego rodzaju przemytem, począwszy od środków spożywczych, artykułów przemysłowych poprzez broń, alkohol, narkotyki, tytoń do handlu żywym towarem włącznie. Były one kierowane często przez kupców, przemysłowców i inne osoby z kręgu dużego interesu. Straż Graniczna ujawniła wiele grup przemytniczych. Do nich należała m.in. grupa trudniąca się przemytem jedwabiu i galanterii stalowej, działająca w Warszawie, Białymstoku i na pograniczu Prus Wschodnich. Sprawne akcje Straży Granicznej przyczyniły się do ujawnienia grup Granszulcera, Mandla i Szopa; ta ostatnia zajmowała się głównie przemytem narkotyków. Głośne było też wykrycie przez Straż Graniczną w 1935 r. afery przemytniczej wiedeńskiej firmy Knize, która zaopatrywała w ubrania i bieliznę ludzi zamożnych, często piastujących ważne stanowiska państwowe. Również Straż Graniczna wpadła na trop nadużyć celnych firmy "Skoda" oraz wielu afer podatkowych i przemytniczych, w które były zamieszane znane osobistości przemytu górnośląskiego, m.in. książę Pszczyński.²⁵ W 1933 r. ujawniono fakt nielegalnego wprowadzenia do Polski 6 lokomotyw, które były przeznaczone do eksploatacji przez niemieckie koleje przyfabryczne na Śląsku. Tylko w ciągu dwóch lat 1934-1935 organy Straży Granicznej wykryły 1041 afer przemytniczych.

Grupy przemytnicze umiejętnie korzystały z licznych luk w ustawodawstwie karno-skarbowym, w przepisach celnych i przywozowych umożliwiających przywóz towarów bez opłat celnych. W przerzucie towarów na teren Polski przemytnikom pomagały także zagraniczne biura ekspedycyjno-celne. Towary, których przewóz do kraju był zakazany, transportowano do państw związanych z Polską umowami handlowymi opartymi na klauzuli największego uprzywilejowania, takich jak: Czechosłowacja, Austria, Rumu-

²⁵ *Na straży granic RP*, wydawnictwo pamiątkowe z okazji dziesięciolecia SG 1928-1938, Warszawa 1938.

Cudzoziemcy zatrzymani z przemytem przez Straż Graniczną w latach 1934-1936

Obywatelstwo	Liczba osób		
	1934 r.	1935 r.	1936 r.
niemieckie	217	228	158
amerykańskie	12	13	8
czeskie	10	7	5
szwedzkie	10	11	4
holenderskie	10	–	2
duńskie	9	9	2
fińskie	7	4	5
estońskie	7	6	12
gdańskie	6	12	14
norweskie	4	4	1
greckie	2	5	7
radzieckie	2	–	3
austriackie	1	3	3
łotewskie	1	2	3
szwajcarskie	1	3	2
litewskie	–	–	1
rumuńskie	–	–	4
jugosłowiańskie	–	–	1
włoskie	-	4	2
węgierskie	–	2	–
francuskie	–	3	1
angielskie	–	1	–
brak danych	1	3	8
Ogółem:	300	320	246

Statystyka i klasyfikacja przemytników. ASG, sygn. 489/15.

nia, Węgry, Holandia, Szwajcaria. Wykorzystywano przepisy celne tych krajów lub dopuszczając się fałszerstw dokumentów, uzyskiwano w tamtejszych izbach handlowych legalne świadectwa pochodzenia danych towarów, które następnie wizowano w polskich konsulatach. W ten sposób bez przeszkód towary były wysyłane do Polski, a nawet obejmowały je ulgi celne.²⁶ Uprawiana na skalę przemysłową działalność zorganizowanych dużych grup przemytniczych była szczególnie niekorzystna dla skarbu państwa, narażała gospodarkę polską lat międzywojennych na duże straty.

W latach 1934-1937 Straż Graniczna zatrzymała na granicy północnej, zachodniej i południowej m.in. 305 t artykułów spożywczych, 53 t wyrobów tekstylnych, 43 t galanterii metalowej; w latach 1928-1938 - 56 602 kg wyrobów alkoholowych, 50 144 kg wyrobów tytoniowych, 121 963 sztuki zapalniczek, 1892 kg zapalowych oraz 47 547 kg sacharyny. W tym samym czasie ujawniono również przemykanie 8 tys. kg eteru, którego przemyt był prawdziwą plagą powiatu rybnickiego i wieluńskiego.²⁷ Wartość zatrzymanego przemytu na granicy polsko-niemieckiej wynosiła średnio 60% ogólnej wartości przemykanych towarów.

Organy Straży Granicznej dość dużo uwagi poświęcały kontroli osób podejrzanych o nielegalną działalność polityczną, a szczególnie komunistyczną. Współpraca z komisariatami Policji Państwowej w tej kwestii zapewniała skuteczność w ujawnianiu działalności organizacji komunistycznych. Również często Straż Graniczna natrafiała na zawodowych kryminalistów podejrzanych o popełnienie przestępstw pospolitych. Wśród zatrzymanych nie brakowało także dywersantów, szpiegów, dezertersów z więzień i wojsk ściganych przez organy sprawiedliwości. Na przykład w 1934 r. na granicy polsko-rumuńskiej Straż Graniczna zatrzymała 151 osób, w tym 19 posądzanych o działalność wywrotową, 8 - o bandytyzm i kradzieże, 29 - o nielegalne posiadanie broni i 16 - o przestępstwa pospolite.²⁸

W walce z przemytnictwem prowadzonej przez wszystkie jednostki Straży Granicznej w latach 1928-1939 zatrzymano i udowodniono przemyt wartości sięgającej blisko 70 mln złotych, co średnio rocznie dawało sumę ok. 6 mln zł. Najlepsze wyniki osiągnęła Straż Graniczna w 1932 r., kiedy to wartość udowodnionego i zatrzymanego przemytu przekraczała 10,5 mln zł.

²⁶ ASG, sygn. 1045/32. Walka z przestępstwami skarbowo-celnymi, wyd. cyt.

²⁷ Tamże.

²⁸ ASG, sygn. 1045/38. Walka z przestępstwami gospodarczo-celnymi, wyd. cyt.

W latach 1928-1939 Straż Graniczna zatrzymała łącznie ponad 151 tys. osób (ok. 12 tys. rocznie). Niektóre z nich zatrzymywano dwa, a nawet więcej razy, ponieważ po odbyciu nałożonych kar wracały z powrotem na drogę przestępstwa. Wyniki walki Straży Granicznej z przemytnictwem ilustruje poniższa tabela.

Wyniki działań Straży Granicznej w walce z przemytnictwem w latach 1928–1939

Rok	Wartość przemytu do kraju i z kraju w zł			Liczba osób zatrzymanych z przemytem
	przemyt zatrzymany	przemyt udowodniony	razem	
1928	–	–	1 151 300	2 344
1929	–	–	4 874 590	4 816
1930	7 161 490	1 436 960	8 598 450	6 315
1931	6 402 490	971 000	7 373 490	7 227
1932	6 200 620	4 491 000	10 691 620	12 932
1933	4 285 620	3 428 060	7 713 680	18 070
1934	2 508 000	2 495 000	5 003 000	22 570
1935	1 906 000	2 436 970	4 342 970	18 130
1936	1 803 860	1 394 950	3 198 810	20 627
1937	1 495 700	3 084 130	4 579 839	15 823
1938	1 303 634	5 408 594	6 712 228	12 984
1939	950 000	4 000 000	4 950 000	9 500
Ogółem:			69 189 968	151 338

Źródło: Na straży granic..., wyd. cyt.

Rezultaty działalności Straży Granicznej w zwalczaniu przestępczości przemytniczej były w rzeczywistości jeszcze większe, jednostki SG bowiem, jak wspomnieliśmy, współpracowały z innymi instytucjami państwowymi, m.in. z organami skarbowymi, Policją Państwową, dzieląc się z nimi własnymi osiągnięciami. Przekazywały tym instytucjom wiele wykrytych przez siebie i udowodnionych spraw przemytniczych; ujawniały m.in. nielegalne plantacje tytoniu. Mimo to stosunek ujawnionych przez Straż Graniczną przestępstw do popełnionych nie zawsze był w pełni zadawalający. Warto podkreślić, że walka z przestępczością przemytniczą od wieków była i jest

trudna. Tylko bowiem część przemyconych towarów udaje się organom powołanym do ochrony granic zatrzymać. Wyniki tej walki zależą nie tylko od ludzi strzegących granic państwa. Przemysłowi należy przeciwdziałać także środkami ekonomicznymi, m.in. przez produkcję atrakcyjnych towarów, właściwą politykę cen i wzmożoną wymianę towarową z zagranicą.

Tadeusz EKSTOWICZ

WYBRANE PROBLEMY ROZPOZNANIA GRANICZNEGO

Razem ze zmianami ustrojowo-społecznymi przeprowadzono głęboką reorganizację organów ochrony granicy państwowej. W miejsce Wojsk Ochrony Pogranicza powołano nową formację, o charakterze policyjnym, Straż Graniczną. Ustawy z 12 października 1990 r. o Straży Granicznej oraz o Ochronie Granicy Państwowej złagodziły szereg dotychczasowych obostrzeń na pograniczu. Jednocześnie nie spotykany do tej pory przepływ ludzi i towarów przez granicę państwową, zmusił obok głębokich zmian strukturalnych do doskonalenia systemu ochrony granicy państwowej.

Jednym z podstawowych elementów tego systemu jest **rozpoznanie graniczne**, którego głównymi zadaniami są:

- "rozpoznanie, zapobieganie i wykrywanie przestępstw i wykroczeń oraz ściganie ich sprawców w zakresie określonym ustawą o ochronie granicy państwowej...;
- gromadzenie i przetwarzanie informacji z zakresu ochrony granicy państwowej ;
- zapobieganie transportowaniu przez granicę państwową odpadów i szkodliwych substancji chemicznych oraz materiałów promieniotwórczych ;
- zapobieganiu przemieszczaniu przez granicę państwową narkotyków i substancji psychotropowych;
- wykonywanie innych zadań."¹

Funkcjonariusze SG, w ramach swych uprawnień, mogą uzyskiwać informacje, w tym także tajne i poufne, gromadzić je, sprawdzać i przetwarzać.

Informacje te są niezbędne do podejmowania decyzji, planowania i organizowania skutecznej ochrony granicy państwowej. Zdobywane one są różnymi sposobami i środkami. Dostarczają je określone elementy rozpoznania granicznego.

Rozpoznanie w warunkach działalności Straży Granicznej posiada odrębne i specyficzne właściwości wynikające z charakteru przestępczości granicznej, cech sił i środków rozpoznania oraz warunków w jakich się je prowadzi.

¹ Art. 1 pkt. 4, 9 Ustawy z dnia 12.10.1990 r. o Straży Granicznej.

Działalność rozpoznawcza nie ma określonego początku ani końca - jest prowadzona ciągle. Gdy jedne informacje są zdobywane i gromadzone, inne są już w trakcie opracowywania. Proces wykorzystywania posiadanych informacji pociąga za sobą dalsze działania rozpoznawcze.

Istotny wpływ na organizację i kierowanie rozpoznaniem granicznym wywiera wyobraźnia i przewidywanie jego organizatora. Nie należy przyjmować nigdy - jako coś pewnego - nawet tego co jest oczywiste.

Strefa zainteresowania rozpoznania granicznego jest bardzo rozległa i dotyczy w zasadzie prawie wszystkich zdarzeń i zjawisk, mających związek z ochroną granicy państwowej.

Rozpoznanie graniczne polega na zdobywaniu, analizowaniu i ocenianiu informacji o przestępczości granicznej, względnie innej działalności skierowanej przeciwko nienaruszalności i bezpieczeństwu granicy państwowej oraz o terenie, warunkach meteorologicznych itp. realizowanymi siłami środkami SG do organizacji ochrony granicy państwowej oraz prowadzenie skutecznych działań granicznych.

Cel, zadania rozpoznania granicznego wyznacza przede wszystkim aktualna sytuacja na pograniczu, zakres i treść zadań w ochronie granicy państwowej, stopień znajomości metod i sposobów działania przestępców granicznych oraz stan i możliwości posiadanych sił i środków. Cel i zadania będą zależały również od stosunku ludności zamieszkałej na pograniczu do funkcjonariusza SG, charakteru terenu, stanu bezpieczeństwa i porządku publicznego.

W oparciu o kryterium zaangażowanych sił i środków oraz sposobów zdobywania informacji można dokonać podziału rozpoznania granicznego na:

- rozpoznanie oficjalne;
- rozpoznanie specjalne;
- rozpoznanie techniczne.

Rozpoznanie oficjalne, zbieranie informacji przez wszystkich funkcjonariuszy SG różnymi sposobami (obserwacja, przeszukiwanie, rozmowa, badanie śladów przestępstw granicznych, studiowanie metod popełnienia przestępstw granicznych itp.) o zdarzeniach i zjawiskach niezbędnych do podejmowania decyzji i organizowania ochrony granicy państwowej.

Rozpoznanie specjalne polega na poufnym lub tajnym zdobywaniu informacji o zagrożeniach granicy państwowej poprzez wykorzystanie osobowych i technicznych środków pracy operacyjnej.

Rozpoznanie techniczne polega na zdobywaniu informacji poprzez użycie urządzeń technicznych - stacji radiolokacyjnych, przyrządów termowizyjnych, noktowizorów, sygnalizacji podczerwieni i innych. Wszystkie rodzaje rozpoznania granicznego - oficjalne, specjalne, techniczne - są ze sobą powiązane i wzajemnie się uzupełniają. W ramach każdego z nich zdobywa i analizuje się dane o określonym zdarzeniu, zjawisku które następnie są gromadzone w jednym decyzyjnym ośrodku, co w konsekwencji sprzyja rozwiązaniu ogólnego zadania stojącego przed rozpoznaniem granicznym jako całością.

W miarę narastania zagrożeń przestępczością graniczną - zorganizowaną i niezorganizowaną, wykorzystywania nowoczesnej techniki do popełniania przestępstw (środków łączności, szybkich pojazdów mechanicznych itp.) rozpoznanie graniczne winno ulegać ciągłej zmianie i doskonaleniu.

Zmiana charakteru przestępczości granicznej, jej wzrost, w stosunku do ubiegłych lat, stawia rozpoznaniu nowe i wyższe wymagania.

Rozpoznanie to musi nadszalać za rozwojem metod popełniania przestępstw i skutecznie je zwalczać. Powinno być celowe, ciągłe, aktywne, skryte, elastyczne. Uzyskane informacje powinny być terminowe oraz wiarygodne, a dane o określonych zdarzeniach i zjawiskach - dokładne.

Celowość polega na podporządkowaniu podstawowych przedsięwzięć rozpoznawczych ogólnej koncepcji ochrony granicy państwowej w strefie działania. Celowość tę osiąga się przez właściwe określenie zadań. Oparte to powinno być o wszechstronną głęboką znajomość sytuacji granicznej oraz przewidywanie jej zmian. Prowadzi się je według planu, a główny wysiłek powinien być skierowany na wykonanie zasadniczych przedsięwzięć. Kierowanie nim powinno być neutralizowane, a w zależności od kształtowania się sytuacji korygowane. Zdobyte wiadomości powinny być gromadzone, opracowywane oraz natychmiast przekazywane komendantom odpowiedniego szczebla kierowania.

Ciągłość polega na tym, że rozpoznanie powinno być prowadzone w każdej sytuacji, w dzień i w nocy, niezależnie od warunków terenowych i meteorologicznych. Gwarancją ciągłości rozpoznania jest przede wszystkim dokładne jego planowanie, ustalające pełną koordynację wysiłku wszystkich

sił, środków oraz zgranie ich w czasie z zachowaniem zasady wzajemnego uzupełniania się.

Aktywność polega na uporczywym dążeniu wszystkich organizujących rozpoznanie oraz prowadzących je do zdobywania pożądaných informacji wszystkimi możliwymi środkami i sposobami w określonym czasie.

Każdy, kto prowadzi rozpoznanie, a jest to obowiązek wszystkich funkcjonariuszy SG, powinien przejawiać inicjatywę, aby zdobyć maksimum informacji i we właściwym czasie przekazać je bezpośrednim przełożonym.

Skrytość polega na zachowaniu w tajemnicy wszystkich przedsięwzięć rozpoznawczych oraz kierunku głównego wysiłku rozpoznania granicznego. Osiąga się ją również poprzez maskowanie swoich działań. Zapewnia się głównie przez szerokie zastosowanie technicznych środków maskujących, wykorzystanie maskujących właściwości terenu itp. Maskowanie powinno być prowadzone samorzutnie, stale w określonych sytuacjach.

Elastyczność prowadzenia rozpoznania polega na reagowaniu we właściwym czasie na zmiany w sytuacji granicznej, wnoszeniu poprawek do planu rozpoznania oraz skierowaniu głównego wysiłku na te przedsięwzięcia, które w danej chwili mają główne znaczenie w ochronie granicy państwowej.

Terminowość polega na zdobywaniu, opracowaniu i przekazaniu zdobytych informacji zainteresowanym przełożonym w ustalonym terminie, aby dysponowali oni zawsze aktualnymi danymi.

Wiarygodność danych z rozpoznania zapewnia się poprzez zdobywanie ich z różnych źródeł, dokładne ich sprawdzenie, przeanalizowanie i porównanie. Jeżeli zajdzie potrzeba, również przeprowadzenia dodatkowego rozpoznania. Takie dane stanowią obiektywną podstawę właściwej oceny sytuacji, a w konsekwencji podjęcie słusznej decyzji.

Dokładność rozpoznania można osiągnąć poprzez wysoki poziom wykształcenia funkcjonariuszy SG, stosowanie najdoskonalszych metod i środków rozpoznania.

Najpoważniejszym zadaniem rozpoznania granicznego jest ujawnianie i zwalczanie przestępczości granicznej zorganizowanej, a mianowicie:

- przemytu materiałów radioaktywnych (Międzynarodowa Agencja Energii Atomowej twierdzi, że w 1992 r. zarejestrowano 100 wykrytych prób przemytu materiałów radioaktywnych z Rosji, Ukrainy, Białorusi lub Kazachstanu przez Polskę na Zachód. W 1991

roku takich prób było 30). RP jest głównym krajem przerzutowym na kierunku Wschód-Zachód;²

- nielegalnego przerzutu osób przez granicę państwową. Ocenia się, że przez Polskę przechodzą trzy kanały nielegalnej emigracji na Zachód, głównie do Niemiec. Rumunii inni obywatele państw bałkańskich wjeżdżają do RP przez południową granicę, następnie udają się do zachodnich województw, gdzie czekają na nich przewodnicy - Rumuni i Bułgarzy, którzy za odpowiednią opłatą (300 - 500 marek od osoby) doprowadzają do przygranicznego lasu lub bezpiecznego brodu na Nysie lub Odrze.

Drugi szlak nielegalnej emigracji prowadzi przez naszą wschodnią granicę z Azji i Afryki. Większość to obywatele Wietnamu, Indii, Pakistanu, Bangladeszu, Somalii. Najczęściej próbują wjechać do RP na podstawie fałszywych dokumentów.

Trzeci kanał emigracyjny wiedzie przez warszawskie lotnisko Okęcie, gdzie legalnie przybywają mieszkańcy Azji i Afryki, a następnie próbują przedostać się przez "zieloną granicę" do Niemiec.

- przerzutu przez granicę państwa samochodów, które są kradzione na Zachodzie i przemycane do Polski, a następnie na Wschód. Trudnią się tym zorganizowane gangi. Z danych policyjnych wynika, że kradzieże samochodów splatają się z przemytem narkotyków, nielegalnym handlem dziełami sztuki, przestępstwami gospodarczymi o charakterze afery oraz zwykłym bandytyzmem;
- przemytu towarów (alkohol, papierosy, urządzenia elektroniczne, inne), narkotyków oraz broni.

Wymieniłem tutaj najważniejsze zadania rozpoznania w zakresie ujawniania przestępczości zorganizowanej na granicy, lecz nie należy zapominać i lekceważyć zagrożeń mniejszej wagi, gdyż mogą one po pewnym czasie nabrać "rozmachu" i przejść do I-ej grupy przestępczości granicznej zorganizowanej.

Rozpoznanie graniczne, jako jeden z podstawowych elementów systemu ochrony granicy państwowej, wymaga dogłębnego opracowania oraz ciągłego doskonalenia i sprawdzania w praktyce.

Głównym źródłem dostarczania informacji i wniosków w tym zakresie powinny być przede wszystkim dotychczasowe doświadczenia w ochronie

² „Gazeta Wyborcza” nr 41 z 18 lutego 1993 r.

granicy państwowej, odpowiednio ukierunkowane badania naukowe, spotkania seminaryjne funkcjonariuszy SG reprezentujących różne kierunki działalności służbowej, wymiana doświadczeń i inne.

Ze względu na bardzo duże wymagania rozpoznania granicznego, ogrom zadań, oraz stosunkowo szczupłe siły i środki, należy:

- wykorzystywać ekonomicznie i celowo;
- nadać dużą rangę jego planowaniu na wszystkich szczeblach kierowania;
- ujednoczyć system kierowania rozpoznaniem granicznym podporządkowując go jednemu ośrodkowi decyzyjnemu;
- stworzyć jedną "bazę danych" przywiązując dużą wagę do obiegu informacji;
- w procesie szkolenia celowym byłoby stworzenie oddzielnego przedmiotu np.: "rozpoznanie graniczne", którego podstawowym zadaniem było przekazanie wiedzy z zakresu wszystkich zagrożeń występujących na granicy państwa (począwszy od struktur organizacji przestępczych po metody działania przestępców granicznych);
- utechnicznienie działań rozpoznawczych (łączność, transport, urządzenia noktowizyjne, termowizyjne, technika specjalna, komputery itp.).

Duże nadzieje pokłada się w wykorzystaniu do ochrony granicy państwowej śmigłowców. Ich szybkość działania i operatywność bez względu na warunki terenowe i wszelkiego rodzaju przeszkody pozwala na szybkie wykonanie postawionych zadań. Wyposażenie śmigłowców w nowoczesne środki do obserwacji umożliwia im nie tylko wykrycie osób, ale i natychmiastowe ich zatrzymanie. Celowym byłoby rozpatrzenie problemu wykorzystania śmigłowca jako środka transportu dla "zespołu szybkiej interwencji" - w przypadku zakłóceń porządku publicznego w przejściu granicznym lub w strefie nadgranicznej (zgodnie z art.1 pkt. 5 ustawy o SG z 12.10.1990 r.).

Niniejsze opracowanie jest próbą przedstawienia wybranych problemów dotyczących prowadzenia rozpoznania granicznego w ochronie granicy. Przynieszone w artykule treści należałoby traktować jako przyczynek do szerszej dyskusji na ww. temat - szczególnie osób o bogatej i wieloletniej praktyce.

Mirosław JANICKI

O SŁUŻBIE GRANICZNEJ SŁÓW KILKA

Ustawodawca powołując do działania Straż Graniczną określił jej zadania, których charakter nakłada konieczność usystematyzowania podejmowanych przedsięwzięć z różnymi organami administracji państwowej i samorządowej oraz z państwowymi i innymi jednostkami organizacyjnymi w celu właściwej realizacji tych zadań. Uzgodnienie działań dotyczy tych instytucji, których działania i zakres działalności pośrednio lub bezpośrednio związane są z problematyką ochrony i bezpieczeństwa granicy państwowej.

Formy i metody działania Straży Granicznej wraz z działalnością "interesujących" nas instytucji tworzą pewien system, czyli ściśle i wzajemnie powiązanie jego elementów prowadzących do zabezpieczenia i nienaruszalności granicy państwowej. Do jego głównych elementów zaliczamy:

- służbę graniczną - zorganizowaną i pełnioną w oparciu o wyniki rozpoznania, znajomość sytuacji i posiadane informacje o osobach stanowiących zagrożenie dla ochrony granicy i bezpieczeństwa państwa,
- czynności operacyjno-rozpoznawcze oraz prowadzoną w ich ramach odpowiednio ukierunkowaną i zorganizowaną działalność rozpoznawczą,
- pracę z ludnością pogranicza w celu pozyskania oraz zjednania jej do pomocy w ochronie granicy,
- współdziałanie z terenowymi organami administracji państwowej, jednostkami Policji, organami ochrony granic państw sąsiednich w zakresie ochrony granicy, porządku publicznego i bezpieczeństwa na pograniczu,
- kontrolę ruchu osobowego w przejściach granicznych, a także w strefie nadgranicznej,
- ochronę przestrzeni powietrznej,
- rozpoznanie graniczne.

Nie należy się kierować kolejnością wymienionych elementów systemu ochrony granicy określając ich ważność w tym zakresie, ponieważ każdy z wymienionych czynników systemu jest również ważny i niezbędny, aby

właściwie zabezpieczyć granicę państwa. W obecnej sytuacji międzynarodowej w celu zwalczania poczynań organizacji przestępczych, których działalność obejmuje wiele państw (np. przemyt narkotyków i substancji psychotropowych, nielegalny handel bronią), niezbędne jest współdziałanie i współpraca z instytucjami zwalczającymi zjawiska przestępcze w innych krajach.

Mimo stale zwiększającej się liczby udostępnionych do ruchu granicznego przejść granicznych aktywność na "zielonej granicy" jest znaczna. Stąd też rola strażnic SG w systemie zabezpieczenia nienaruszalności granicy państwowej jest znacząca.

Strażnica jest podstawową jednostką organizacyjną Straży Granicznej ochraniającą granicę państwową poza przejściami granicznymi, w celu niedopuszczenia do jej nielegalnego przekraczania. Służbę strażnica organizuje w terytorialnym zasięgu strefy działania, opierając się na wynikach rozpoznania sytuacji w strefie i posiadanych informacjach o działalności osób stanowiących zagrożenie dla nienaruszalności granicy i bezpieczeństwa państwa.

Ochrona granicy państwowej w zależności od kształtowania się sytuacji w strefie działania strażnicy i w kraju może być organizowana w ramach służby normalnej, gdy nie występują żadne istotne wydarzenia mające wpływ na zagrożenie granicy oraz w ramach służby wzmocnionej, gdy istnieje poważne, długotrwałe zagrożenie nienaruszalności granicy.

Wzmocnienie służby ochrony granicy państwowej polega na uaktywnieniu czynności operacyjno-rozpoznawczych i przedłużeniu czasu służby przy wykorzystaniu w większym wymiarze czasu (do dziesięciu godzin na dobę) wszystkich własnych, przydzielonych oraz współdziałających sił i środków. Strażnica wykonuje swoje zadania poprzez rozpoznawanie, zapobieganie, wykrywanie i zwalczanie czynów skierowanych przeciwko granicy państwowej oraz porządkowi publicznemu w strefie nadgranicznej w zakresie właściwości Straży Granicznej.

Znajomość terenu i ludności pogranicza przez funkcjonariuszy strażnicy, organizacja służby oraz umiejętne wykorzystanie wyników rozpoznania i informacji z terenu, szybkość działania, utrzymanie (uzupełnienie) pełnego stanu etatowego, specjalistyczne wyszkolenie funkcjonariuszy oraz ich dyscyplinowanie i wysoki stan moralny, zabezpieczenie strażnicy pod względem technicznym poprzez przydzielanie jej odpowiednich środków transportu, łączności i wyposażenia specjalnego, a także prawidłowe oznaczenie linii

granicznej i pogranicza, to czynniki decydujące o skutecznej ochronie granicy. Służba w ochronie granicy państwowej jest odpowiedzialna i wymagająca ciągłego wysiłku, dużej sumienności, ponieważ od poszanowania prawa na pograniczu i od bezpieczeństwa granicy zależy w dużej mierze bezpieczeństwo państwa.

Osoby usiłujące nielegalnie przekroczyć granicę państwową zazwyczaj stosują przebiegłe i podstępne metody działania, a także zawsze starają się wykorzystać wszystkie sprzyjające okoliczności i skrzętnie zbierane informacje o służbie granicznej i sposobach jej pełnienia.

Przestępstwa graniczne mogą być popełnione w każdym miejscu i o każdej porze, w różnych formach i okolicznościach. Nielegalnemu przekraczaniu granicy towarzyszy często przemyt towarów nierazko w formie zorganizowanych operacji dokonywanych przez wyspecjalizowane grupy przestępcze. Z tych względów granica państwowa musi być chroniona zawsze, niezależnie od warunków, pory doby i roku. Służba graniczna pełniona jest w rozproszeniu, stąd też funkcjonariusze Straży Granicznej wykonując zadania dysponują w służbie dużą samodzielnością. Służba ta pełniona jest przeważnie w składzie jedno- lub dwuosobowych elementów w oderwaniu od pododdziałów. Sukces w ochronie granicy, ujawnienie w porę i udaremnienie dokonania przestępstwa zależy od każdego funkcjonariusza. Specyfika służby granicznej wymaga od pełniących ją specjalnej wiedzy, różnorodnych nawyków i umiejętności.

Przede wszystkim funkcjonariusze Straży Granicznej powinni orientować się (w różnym zakresie) w sytuacji międzynarodowej oraz posiadać wiedzę o kraju sąsiadującym. Winni gruntownie znać przepisy prawne, rozkazy i instrukcje określające zasady pełnienia służby oraz teren i ludność zamieszkującą w strefie działania strażnicy.

Funkcjonariusze pełniący służbę w terenie powinni posiadać rozległą wiedzę specjalistyczną np. umiejętność rozpoznawania śladów przestępców i przestępstw granicznych, nawyki obserwatora i zwiadowcy.

W czasie wykonywania zadań w ochronie granicy oraz poza służbą winni być taktowni, uprzejmi, a jednocześnie stanowczy w egzekwowaniu zachowania się zgodnego z literą prawa.

Pełniąc służbę graniczną funkcjonariusze winni łączyć dyscyplinę i taktykę służby z lokalnymi warunkami ochrony granicy państwowej. Należy pamiętać, że postępowanie i zachowanie się funkcjonariuszy w służbie zwr-

ca uwagę otoczenia i poddawane jest ocenie ludzi, z którymi się stykają. Ocena taka nie koncentruje się tylko na funkcjonariuszu, który na nią zasłużył, a obrazuje wszystkich pełniących służbę w Straży Granicznej. Pogląd taki panuje szczególnie w środowisku małomiasteczkowym i wiejskim, a więc tam, gdzie znajduje się większość naszych strażnic.

Aktualna sytuacja na granicy i w kraju ujawnia szereg przypadków oraz prób oferowania osiągnięcia korzyści materialnych przez funkcjonariuszy pełniących służbę od osób przekraczających granicę państwową. Każdy pełniący służbę w naszej formacji winien pamiętać, że pokusa upominku czy poczęstunku ma "krótkie nogi" i prowadzi często do uzależnienia funkcjonariusza od "ofiarodawców". Chęć dalszej służby, zapewnienia spokojnego życia sobie i rodzinie, satysfakcja z wykonywanej pracy oraz poszanowanie dobrego imienia formacji i munduru, powinny być wystarczającym narzędziem w zwalczaniu tego negatywnego zjawiska.

Przyswojenie specjalistycznej władzy i wykształcenie cech oraz nawyków pożądanych w służbie w procesie odpowiednio zorganizowanego szkolenia, jest jednym z podstawowych warunków decydujących o skutecznej ochronie granicy państwowej oraz utrzymaniu ładu i porządku publicznego na pograniczu.

Andrzej TKACZ

STRAŻ GRANICZNA A PRAWA CZŁOWIEKA (wprowadzenie)

Artykuł 9 ustęp 5 ustawy o Straży Granicznej (Dz. U. nr 78 poz. 462 z dnia 19.11.1990 r.) ustanawia odnośnie do funkcjonariuszy SG, w toku wykonywania przez nich czynności służbowych, obowiązek respektowania godności obywateli oraz przestrzegania i ochrony praw człowieka. Z powyższego postanowienia wynika w sposób zupełnie oczywisty, iż obowiązek ten odnosi się do wszystkich funkcjonariuszy, bez względu na zajmowane stanowisko i zakres powierzonych do wykonania czynności służbowych: tak odnośnie do funkcjonariuszy wykonujących swe obowiązki w sferze zewnętrznej (w szczególności podczas kontroli granicznej, czynności operacyjno-rozpoznawczych itp.), jak i do działających w sferze wewnętrznej Straży Granicznej, w jej hierarchicznie zorganizowanej strukturze, w relacjach przełożony - podwładny.

Niemożliwym jest omówienie w tej krótkiej publikacji zagadnień związanych z ochroną praw człowieka występujących w obu sferach działalności, ograniczę się więc do zamarkowania nielicznych kwestii z nadzieją, iż w kolejnych artykułach problematyka praw człowieka pojawi się.

Prawa człowieka określić można jako zespół praw i wolności przysługujących każdemu człowiekowi bez względu na jakiegokolwiek różnice, takie jak: rasa, kolor skóry, płeć, język, wyznanie lub jego brak, poglądy polityczne lub inne, narodowość, pochodzenie społeczne, sytuacja majątkowa, cenzus urodzenia, choroba albo jakakolwiek inna przyczyna. Cechą praw człowieka jest to, że są one powszechne i przysługują każdemu, a państwo ma obowiązek ochrony tych praw nie tylko w odniesieniu do swych własnych obywateli, ale również do cudzoziemców i bezpaństwowców - w stosunku do każdej jednostki podlegającej jurysdykcji państwa. Obowiązek ochrony praw człowieka istnieje nie tylko na terytorium danego państwa, ale także dotyczy placówek dyplomatycznych i konsularnych państwa, statków powietrznych i morskich noszących jego banderę. Ochrona ta rozciąga się również na takie działania państwa podejmowane na terytorium podległym jego jurysdykcji,

których skutki następują za granicą¹; tak określony zasięg terytorialny obowiązku ochrony praw człowieka jest istotny w odniesieniu do specyficznych zadań ustawowych Straży Granicznej.

Katalog praw człowieka z założenia traktowany jako wyliczenie niezupełnie i mogące podlegać poszerzeniu, opiera się na systemie wartości uniwersalnych, będących wspólnym dziedzictwem ludzkości i respektowanych przez całą społeczność międzynarodową - bez względu na różnice kulturowe, w wielu punktach zbieżnych z naczelnymi zasadami prawnymi. Te powszechnie uznawane wartości, określane mianem podstawowych praw i wolności człowieka, to: prawo do życia, prawo do własności, prawo do wolności i bezpieczeństwa osobistego, wolność od okrutnego, poniżającego traktowania albo karania, wolność od niewolnictwa, poddaństwa oraz pracy przymusowej lub obowiązkowej, prawo do swobody poruszania się, wolność wyboru miejsca zamieszkania, prawo do poszanowania i ochrony sfery życia prywatnego, rodzinnego, korespondencji i mieszkania (prawo do prywatności), prawo do rzetelnego procesu, prawo oskarżonego do domniemania niewinności, wolność od ponownego ścigania albo karania za czyn uprzednio osądzony albo karania za czyn będący przestępstwem w chwili jego popełnienia, wolność sumienia i wyznania, wolność myśli i przekonań, prawo do uczestnictwa w pokojowych zgromadzeniach, wolność zrzeszania się, prawo do uczestniczenia w życiu publicznym, prawo do nauki oraz wolność od wszelkich przejawów dyskryminacji.

Zakres przedmiotowy praw człowieka określony jest w prawie międzynarodowym oraz w prawie wewnętrznym poszczególnych państw w sposób zróżnicowany. Podstawowe akty prawa międzynarodowego stosują prawa człowieka w formie jego zasadniczych praw i wolności, natomiast w protokołach dodatkowych o charakterze fakultatywnym zakres ten jest poszerzony w sposób znaczący.² Taki system określania katalogu praw człowieka

¹ Decyzja Europejskiej Komisji Praw Człowieka w sprawie X. przeciwko Szwajcarii z 1977 roku, skargi nr 7289/75 oraz 7349/76 - cyt. za M. A. Nowicki: *Wokół Konwencji Europejskiej*, Warszawa 1992 r. str. 14.

² Por. np. dwa protokoły fakultatywne do Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych (teksty obu protokołów - B. Gronowska, T. Jasudowicz, C. Miki: *Prawa Człowieka. Dokumenty międzynarodowe*, Toruń 1993 r.), dziesięć protokołów dodatkowych do *Europejskiej Konwencji w sprawie podstawowych praw i wolności człowieka* (teksty - M. A. Nowicki: op. cit.).

wynika z przyjętego w stosunkach międzynarodowych, zarówno na forum Organizacji Narodów Zjednoczonych, jak i w układach regionalnych, tryb uchwalania aktów prawnych: zagadnienia, co do których panuje consensus, tworzą akt podstawowy konkretnej regulacji prawnomiędzynarodowej i stwarzają zobowiązanie państwa do ich ratyfikacji zgodnie ze swym porządkiem konstytucyjnym; z kolei zagadnienia kontrowersyjne i nie do przyjęcia przez część państw włączane są do protokołów fakultatywnych, w celu umożliwienia wprowadzenia w życie tych postanowień z zakresu praw człowieka przez państwa, które optują za szerszym zakresem ochrony jednostki.³ Każdy z aktów prawa międzynarodowego w swej części końcowej zawiera ponadto postanowienie dopuszczające szerszy zakres przedmiotowy praw człowieka oraz ich ochrony, aniżeli przyjęty w danym akcie prawnym⁴ - tym samym ustawodawstwa wewnętrzne państw mogą ten zakres traktować w sposób rozszerzony, zakazane jest natomiast ograniczanie praw i wolności ustalonych w prawie międzynarodowym niejako na poziomie minimalnym.

W obecnym stanie prawnym Rzeczypospolita Polska jest stroną 16 traktatów i umów międzynarodowych, przy czym nie zawsze doszło ze strony Polski do ratyfikacji protokołów fakultatywnych do tychże aktów prawnych⁵ (przede wszystkim ze względów ideologicznych i doktrynalnych).

Wszystkie systemy prawa z powstaniem obowiązku prawnego nieodłącznie wiążą sankcje jego niewypełnienia; sankcje z tego tytułu wystąpić mogą również w sytuacji niewykonania przez funkcjonariusza Straży Granicznej obowiązku ochrony praw człowieka wynikającego bezpośrednio z treści artykułu 9 ust. 5 ustawy o Straży Granicznej. Obecny stan prawny

³ Por. np. *Protokół Fakultatywny do Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych z dn. 19.12.1966 r.* Postawa ówczesnych państw socjalistycznych doprowadziła do wyłączenia z treści Paktu i zamieszczenia w Protokole kwestii prawa jednostki do składania skargi na ręce Komitetu Praw Człowieka ONZ na państwo, które naruszyło prawa lub wolności tej jednostki określone w Pakcie. Państwa te uznały takie postanowienie za naruszenie zasady suwerenności. Polska nie przyjęła i nie ratyfikowała Protokołu. Por. również uwagi na ten temat J. Rezlera: *Międzynarodowa ochrona praw człowieka*, Warszawa 1981 r.

⁴ Por. art. 44 *Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych* (Dz.U. z 1977 r. nr 38 poz. 167 i 168); Art. 41 *Konwencji o prawach dziecka* (Dz.U. z 1991 r. nr 120 poz 526); Art. 60 *Europejskiej Konwencji w sprawie podstawowych praw i wolności człowieka*.

⁵ Aktualny stan ratyfikacji traktatów i umów międzynarodowych ze strony Rzeczypospolitej Polskiej, a także aktów w publikowanym wkrótce wyborze źródłowych dokumentów z zakresu praw człowieka w opracowaniu autora.

i przeprowadzona na jego podstawie analiza dopuszczają wyciągnięcie sankcji karnych i (lub) dyscyplinarnych wobec takiego funkcjonariusza. Sankcje wyłącznie dyscyplinarne wynikające wyłącznie z § 13 pkt. 4 rozporządzenia Ministra Spraw Wewnętrznych z dn.04.04.1992 r. (Dz.U. nr 37 poz. 161 z dn. 29.04.1992 r.) mogą być zastosowane jedynie w przypadkach łżejszego naruszenia bądź ograniczenia praw człowieka, w pozostałych przypadkach występować będą łącznie z sankcjami karnymi.⁶ Ustawa o Straży Granicznej w artykułach 144-147 przewiduje odpowiednie stany faktyczne, będące naruszeniem praw człowieka oraz stosowane sankcje karne. Zgodnie z powyższymi normami prawnymi odpowiedzialności karnej podlega nie tylko sprawca czynu (sprawca faktyczny), lecz również przełożony lub uprawniony funkcjonariusz starszy stopniem, który wydał rozkaz lub polecenie do takiego działania lub zaniechania (sprawca kierowniczy).

Mechanizm odpowiedzialności prawnej funkcjonariuszy Straży Granicznej z tytułu nieprzestrzegania ustawowego obowiązku ochrony praw człowieka to zagadnienie obszerne i w praktyce nie znane wśród funkcjonariuszy tej formacji, jego omówieniem zajmę się w kolejnej publikacji.

⁶ Artykuł 134 ustawy o Straży Granicznej: " Funkcjonariusz ponosi odpowiedzialność dyscyplinarną za popełnione przestępstwa i wykroczenia - niezależnie od odpowiedzialności karnej."

**KALENDARIUM
STRAŻY GRANICZNEJ
I CENTRUM SZKOLENIA STRAŻY GRANICZNEJ
1990-1993**

- 29.11.1990** Powołano na stanowisko Komendanta Głównego Straży Granicznej **plk. SG prof. dr. hab. Marka LISIECKIEGO**.
- 12.04.1991** Na stanowisko Komendanta Centrum Szkolenia Straży Granicznej w Kętrzynie powołano **plk. SG dypl. Marka ŚMIAŁKOWSKIEGO**.
- 07.05.1991** Zarządzeniem KG Nr 021 rozwiązano jednostki Wojsk Ochrony Pogranicza i utworzono jednostki organizacyjne Straży Granicznej.
- 07.05.1991** Na podstawie zarządzenia KG SG Nr 021 z dnia 7.05.1991 r. powołano Centrum Szkolenia Straży Granicznej.
- 16.05.1991** Minister Spraw Wewnętrznych zarządzeniem Nr 47 rozformował Wojska Ochrony Pogranicza i powołał Straż Graniczną Rzeczypospolitej Polskiej oraz ustanowił dzień 16.05. świętem formacji Straży Granicznej.
- 29.06.1991** Odbyła się pierwsza promocja Podoficerskiej Szkoły Zawodowej Straży Granicznej. Promowano 68 absolwentów. Aktu promocji dokonał Komendant CSSG **plk SG Marek ŚMIAŁKOWSKI**.
Na uroczystość przybyli przedstawiciele władz miasta Kętrzyna na czele z Burmistrzem Miasta Kętrzyna Panem **inż. Stefanem SOBCZAKIEM** oraz przedstawicielem organizacji społecznych naszego regionu.
- 31.08.1991** Dokonano promocji 82 absolwentów Wyższej Szkoły Oficerskiej Wojsk Zmechanizowanych Filii Kętrzyn oraz 128 absolwentów Szkoły Chorążych SG. Aktu

- promocji dokonał Komendant Główny SG **plk SG prof. dr hab. Marek LISIECKI**. Z zaproszonych gości na uroczystość przybyli przedstawiciele władz wojewódzkich i miasta Kętrzyna.
- 03.10.1991** Komendant CSSG **plk SG Marek ŚMIAŁKOWSKI** dokonał uroczystego rozpoczęcia roku szkolnego 1991/92.
- 19.10.1991** Uroczyste ślubowanie funkcjonariuszy młodego rocznika Podoficerskiej Szkoły Zawodowej SG i Szkoły Chorążych SG.
- 28.11.1991** Zorganizowano uroczysty capszyk z okazji 161 rocznicy Powstania Listopadowego, połączonego z uroczystymi obchodami Dnia Podchorążego.
- 01.03.1992** Na stanowisko Komendanta Centrum Szkolenia SG zostaje powołany **plk SG dypl. inż. Stanisław MANEK**.
- 04.04.1992** Odbyła się promocja Podoficerskiej Szkoły Zawodowej SG. Promowano 51 absolwentów. Aktu promocji dokonał Komendant CSSG **plk SG dypl. inż. Stanisław MANEK**. Uroczystość zaszczylicili swoją obecnością przedstawiciele władz miasta oraz organizacji społecznych i partii politycznych naszego regionu.
- 01.06.1992** Na stanowisko Komendanta Głównego Straży Granicznej powołany zostaje **pplk Krzysztof JAŃCZAK**.
- 01.06.1992** Zarządzeniem Nr 25 Komendant Główny SG ustanowił status CSSG.
- 29.08.1992** Dokonano promocji absolwentów Wyższej Szkoły Oficerskiej SG i Szkoły Chorążych SG. Promowano 268 absolwentów. Promowania na stopień podporucznika SG i mł. chorążego SG dokonał Komendant Główny SG **pplk Krzysztof JAŃCZAK**. Uroczystość uświetnili swoją obecnością przedstawiciele

władz wojewódzkich, przedstawiciele władz miasta Kętrzyna oraz przedstawiciele organizacji społecznych i partii politycznych naszego regionu oraz Komendant WSPol. i przedstawiciele Kościoła.

06-08.09.1992

W CSSG przeprowadzono Konferencję naukową na temat: "Ochrona granic państwa w końcu XX wieku". W konferencji uczestniczył podsekretarz stanu w Biurze Bezpieczeństwa Narodowego minister **Eli-giusz WŁODARCZAK**, Komendant Główny Straży Granicznej **pplk dypl. Krzysztof JAŃCZAK** oraz przedstawiciele Biur KGSG, olsztyńskiej delegatury urzędu Ochrony Państwa i Wyższej Szkoły Policji w Szczytnie.

01.10.1992

Zastępca Komendanta CSSG **mjr SG dr Lech GROCHOWSKI** dokonał uroczystego rozpoczęcia roku szkolnego 1992/1993.

01.11.1992

Powołano na stanowisko Komendanta Głównego SG **dr Jana WOJCIESZCZUKA**. Na stanowisko Zastępcy Komendanta Głównego powołano **mjr SG mgr Wojciecha BROCHWICZA**.

14.11.1992

Odbyło się poświęcenie i uroczyste wręczenie sztandaru Centrum Szkolenia SG. Poświęcenia dokonał Generalny Kapelan Wojska Polskiego **gen. bryg. ks. Biskup Polowy Leszek Sławoj GŁÓDŹ**, w Kolegiacie św. Jerzego w Kętrzynie. Mszę św. celebrował Metropolita Warmiński **ks. Arcybiskup dr Edmund PISZCZ**. Wręczenia sztandaru dokonał Komendant Główny SG **dr Jan WOJCIESZCZUK**.

Wśród zaproszonych gości byli przedstawiciele władz wojewódzkich, władz miasta Kętrzyna, członkowie społecznego Komitetu Fundacji Sztandaru dla CSSG z przewodniczącym **Panem BORA-KIEM** oraz fundatorzy i przedstawiciele organizacji społecznych i partii politycznych naszego regionu oraz Kościoła. Uroczystość poświęcenia i wręczenia

-
- sztandaru dla CSSG była połączona z uroczystym ślubowaniem funkcjonariuszy PSZ I SCH.
- 28.11.1992** 162 rocznica Powstania Listopadowego połączona z uroczystymi obchodami Dnia Podchorążego.
- 26-28.01.1993** Odbyło się I posiedzenie komisji ds. szkolnictwa w Straży Granicznej. Na przewodniczącego ww. komisji Komendant Główny SG powołał Zastępcę Komendanta CSSG **mjr dr Lecha GROCHOWSKIEGO**. Prace komisji poświęcone były opracowaniu modelu szkolnictwa SG i doskonaleniu zawodowemu funkcjonariuszy SG.
- 24-26.03.1993** Odbyło się w Centralnym Ośrodku Szkolenia w Koszalinie II posiedzenie komisji ds. szkolnictwa w SG. W pracach komisji brał udział Dyrektor Biura Kadr i Szkolenia **kpt. SG mgr Ryszard MUSIAŁ**.
- 27.03.1993** Odbyła się promocja Podoficerskiej Szkoły Zawodowej SG. Promowano 68 absolwentów. Aktu promocji dokonał CSSG **plk SG dypl. inż. Stanisław MANEK**. Uroczystość zaszczylicili swoją obecnością Dyrektor Biura Kadr i Szkolenia **kpt. SG mgr Ryszard MUSIAŁ** oraz przedstawiciele organizacji społecznych i kościelnych naszego regionu. Prymusem został **st. szer. elew Krzysztof FORMALCZYK**, który ukończył podoficerską Szkołę Zawodową ze średnią 4,81.

